

РОЗВИТОК МІЖКУЛЬТУРНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ПЕРЕТВОРЕНЬ

Розглядаються особливості міжкультурної взаємодії в умовах розбудови глобального співтовариства, яке формується в сучасному світі і являє собою трансформацію соціокультурних відносин.

Ключові слова: культура, культурна глобалізація, міжкультурні зв'язки.

Рассматриваются особенности межкультурного взаимодействия в условиях развития глобального сообщества, которое формируется в современном мире и представляет собой процесс трансформации социокультурных отношений.

Ключевые слова: культура, культурная глобализация, межкультурные связи.

The intercultural cooperation particularities in the conditions of building up the global society are considered as the one which is forming in the modern world and represents the process of socio-cultural relationships transformation.

Key words: culture, cultural globalization, intercultural relationships.

Культура є складним суспільним феноменом, який відігравав і продовжує відігравати значну роль у життєдіяльності людини, впливає на працю, побут, дозвілля, менталітет, спосіб життя як усього суспільства, так і окремої особистості. Розвиток культури безпосередньо пов'язаний з технічним і технологічним прогресом людства, його перспективами, й багато проблем, які стосуються культури, є глобальними, міжнародними.

Можна стверджувати, що саме процеси глобалізації, охоплюючи весь світ, долучаючи до системи взаємовідносин дедалі більше аспектів суспільного життя, сфер культурної, економічної та соціальної діяльності, за своєю природою та внутрішньою суттю не можуть залишити насильно відгороджені оази чи такі, що ізолювалися від їх впливів за власною ініціативою. Це — не органічно для глобалізації [2].

На зламі другого та третього тисячоліть стало очевидним, що людство розвивається в напрямі розширення взаємозв'язків і взаємозалежності різних країн, народів та їх культур.

Сучасний технічний прогрес і глобальні політичні, економічні й культурні зміни призвели до того, що наша планета пронизана густою мережею комунікацій, намагається вирішувати глобальні проблеми виживання, а держави та народи, незважаючи на наявність протиріч та відмінностей, шукають способи та засоби взаєморозуміння.

Стрімка трансформація світового співтовариства змінила взаємозв'язок між територіально обмеженими державами й інфор-

маційним та культурним простором. Дедалі більше міждержавна система виняткового територіального контролю, що керувала політичним, економічним та культурним життям упродовж декількох сторіч, поступається іншій дійсності, відповідно до якої географічні межі, що роз'єднують країни, розмиваються логікою регіональних і глобальних взаємозв'язків у всіх сферах людської діяльності. За цих обставин завжди залишаються актуальними питання міжкультурної взаємодії, яка є орієнтиром сучасного цивілізаційного розвитку.

Мета статті — обґрунтувати основні напрями та підходи міжкультурної взаємодії в умовах глобалізації як важливого процесу розбудови сучасного світу.

Порівняно з економічним співробітництвом, політичною взаємодією діалог культур, налагодження партнерських відносин між цивілізаціями в умовах глобалізації — надто складне й важливе завдання. Ідеться про пошук спільної мови для різних психологій, систем цінностей, ідентичностей, світоглядів, тобто всього того, що власне й робить нас людьми, особистостями. Глобальному співтовариству, яке формується, необхідно забезпечити зрозумілість і прийнятність категорій різних культур.

Деякі автори пов'язують глобалізацію з процесами модернізації (Р. Робертсон, М. Уотерс), на думку більшості авторів, глобалізація започаткована в останній третині ХХ ст., будучи зумовленою революцією в інформаційних технологіях і завершенням «холодної війни»; деякі вчені вважають, що в результаті глобалізації сформувався єдиний уніфікований світ, який базується на началах ринкової економіки, лібералізму, консюмеризму і детермінується впливовими економічними й політичними наднаціональними органами (Ф. Фукуяма, К. Омае).

На думку інших дослідників, глобалізація призводить до виникнення багатополярного, хаотичного світу без централізованого управління й жорсткого набору ідеологічних і культурних преференцій (М. Уотерс); згідно із системним аналізом (І. Валлерстайн), непередбачуваність і поліваріантність сценаріїв розвитку — ознаки сучасного світу.

М. Згуровський новітні глобальні процеси кваліфікує як «віртуальне звуження світової цивілізації». При цьому мається на увазі скорочення завдяки комп'ютерним мережам, засобам зв'язку, швидкісному транспорту, що впливає на суб'єктивні відчуття відстані та територіального розмежування. Саме можливість здійснення комунікаційних зв'язків, зокрема й міжкультурних, перебуваючи в різних місцях на планеті за допомогою сучасних технологій та послуг, посилює таке відчуття. «Глобалізація відкриває нові можливості для мільярдів людей у всьому світі. Зростання торгівлі, збільшення іноземних інвестицій, поширення нових технологій, надшвидкісного

транспорту, Інтернету і засобів масової інформації сприяють економічному й людському розвитку» [3].

Таким чином, під «глобалізацією» розуміють суспільний процес, у процесі якого зменшується залежність соціального і культурного розвитку від географічного фактора (М. Уотерс), а, згідно з визначенням Міжнародного валютного фонду, — це інтенсивна інтеграція як ринку товарів і послуг, так і капіталів.

На думку І. Валлерстайна, повноцінна глобалізація відбувається в період становлення інформаційної економіки, яка розвивається на основі інформаційних ресурсів. Глобалізація проявляється в долученні багатьох різноманітних чинників, що зрештою породжують процес глобальної трансформації, яка стосується всіх сфер життєдіяльності — економіки, політики, культури. Глобалізація — соціальний процес, під час якого стираються географічні кордони соціальних та культурних систем і населення дедалі більше сприяє усвідомленню їх зникнення [1].

Згідно з визначенням А. П. Садохіна, глобалізація культури являє собою процес інтеграції окремих етнічних культур у єдину світову культуру на основі розвитку транспортних засобів, економічних зв'язків та засобів комунікації [6].

Культурна глобалізація — це процес, у якому діють не тільки як суб'єкти, а і як об'єкти всі країни й цивілізації. По-перше, процеси культурної глобалізації зумовлюють те, що суспільні, макросоціальні відносини людей виходять за межі національно-державних спільнот, стають транснаціональними. Культурна глобалізація нівелює цю ідентифікацію, разом із глобалізацією руйнується структура основних принципів, на яких базувалися держави і суспільства, являючи собою територіальні, відмежовані один від одного єдності, створюються нові силові й конкурентні співвідношення, виникають нові конфлікти і суперечності між національно-державними єдностями й акторами, з одного боку, і транснаціональними акторами, ідентичностями, соціальними просторами, ситуаціями й процесами — з іншого.

По-друге — це криза інституцій і втрата власного простору громадської сфери, яка «приватизується»: особисте життя витісняє громадське і поглинає його (один із виявів процесу індивідуалізації), що призводить до невизначеності, амбівалентності свідомості та соціальної ідентичності людей.

По-третє, культурна ідентичність руйнує взаємопов'язані з глобалізацією процеси, що відбуваються у сфері культури, адже культурна ідентичність людини з певною спільнотою реалізується передусім через інтеріоризацію норм, уявлень, цінностей, зразків поведінки, що створюють її культуру. Глобалізація культурних зв'язків виводить їх за межі певного культурного ареалу, долучає до еталонів інших культур.

Надзвичайну роль у цьому процесі відіграє інтенсивність системи глобальної комунікації й інформації. Сфери споживацтва та масова культура стають гомогенними, посилюючи вестернізацію культури, її поліфункціональність, поліструктурність, полікультурність. Національні меншини, котрі долучаються до процесу культурної глобалізації, як елітарні, так і масові (наприклад, мігранти), стають носіями не однієї, а двох і більше культур. Водночас деякі антропологи визнають можливим формування нової глобальної культури або навіть глобальної свідомості, маючи на увазі ті еталони культури, що інтенсивно поширюються в усьому світі, а часткове змішування культур уможливорює формування культурних сімей, що свідчить про перехід до ширших культурних ареалів.

Очевидно, справжнє партнерство цивілізацій неможливе без надійної загальнолюдської культурної основи, яка може бути вироблена тільки в процесі взаємодії людей різних культур у вирішенні загальнозначущих проблем різного рівня й ступеня складності. Тому діалог цивілізацій повинен відбуватися не тільки у філософсько-теоретичному, а й у практичному аспектах. Найліпше забезпечить його розвиток для нього є саме створення й облаштування глобального світу [5].

Безперечною перевагою глобалізації є те, що вона дозволяє народам активніше спілкуватися між собою, дізнаватися більше один про одного, виявляти відмінності й подібності, що сприяє їх зближенню та ствердженню в загальному цивілізаційному масштабі єдиної глобальної культури.

Соціальні, політичні й економічні зміни, що відбуваються в останні роки у світовому масштабі, зумовили збільшення міграції народів, їх переселення, змішання рас та етносів. У результаті цих процесів дедалі більше людей долають зокрема культурні бар'єри, які раніше їх розділяли. Формуються нові явища культури, стираються межі між своїми та чужими культурними особливостями завдяки налагодженню нових комунікаційних зв'язків.

Із середини ХХ ст. майже всі етнічні спільноти відчувають вплив як культур інших народів, так і ширшого суспільного середовища, що існує в окремих регіонах і у світі загалом. Це відбулося в культурних обмінах та прямих контактах між державними інститутами, соціальними групами, суспільними рухами й окремими індивідами різних країн та культур.

Такі сучасні тенденції до розширення взаємодії культур і народів актуалізують питання про культурну самобутність та культурні відмінності, деякі з них у контексті глобальних процесів стали помітнішими, вперше усвідомленими, такими, які мають бути прийнятими.

Процеси глобалізації та культурної динаміки дозволяють спостерігати і процес взаємодії культур, що завдяки постійному поширенню тенденцій до глобалізації може спричинити їх уніфікацію. Сприяє

цьому процесу створення матеріально-технічного підґрунтя для перетворення людства на жителів глобального села («global village»), формування Всесвітньої цивілізації, яка охопить усі народи [7].

Згідно з твердженням М. Маклюєна, майбутня всесвітня цивілізація не матиме ознак індивідуалізму й націоналізму, відчуження, агресивності та військових конфліктів, вона буде суспільством «гармонійної комунікації» й «образного мислення», що є важливою умовою формування вищих культур [7]. Утім надмірно активне спілкування та запозичення є небезпечними для втрати культурної самобутності і можуть становити загрозу духовній незалежності націй. Звідси — недовіра національно орієнтованої інтелігенції до лозунгів «відкритого суспільства», космополітизму й інтернаціоналізму та прагнення перешкоджати їх реалізації.

На думку багатьох учених, у сучасному світі пріоритетною є глобалізація за моделлю ринку, тобто реалізація глобалізаційних процесів убачається в тісному взаємозв'язку культурного та матеріального благополуччя, що реалізується завдяки розширенню економічних зв'язків, техніко-технологічним процесам та формуванню глобального інформаційного простору.

Це викликає в деяких націй прагнення до культурного самоствердження й бажання зберегти власні культурні надбання та цінності. Як засвідчує досвід, головні перешкоди в прагненні до уніфікованої культури — не технічні й економічні, а соціально-культурні та політичні. Сучасний діапазон протистояння процесові злиття культур достатньо широкий: від пасивного неприйняття цінностей інших культур до активної протидії їх поширенню. Таким чином, можна спостерігати численні етнічні, релігійні конфлікти, націоналістичні настрої в політиці, виступи антиглобалізаційних організацій.

Звичайно, глобальна культура, яка нині формується у світі, надзвичайно різноманітна, тому говорити про уніфікацію культурного простору дещо перебільшено та передчасно. Інтеграційні процеси відкривають кордони, розширюють перспективи розвитку культур. Наприклад, навіть упровадження ринкових механізмів самоорганізації, особливо на рівні міжкультурних контактів, сприяє поширенню творчих індустрій, культурного туризму, розширює межі пізнання культурних здобутків та цінностей різних країн. Розвиток глобалізації саме в такому напрямі вможливить ефективну взаємодію культури й економіки.

Важливо усвідомити, що глобалізація не може і не повинна знищувати різноманітності способів життя людей, вона лише створює нові форми, що частково інтегрують попередні, акумулюють найцінніші надбання, модернізують та створюють нові канали комунікаційної взаємодії.

Культурна глобалізація — суперечливий процес, що розвивається одночасно в міждержавних та транснаціональних формах, сприяє

виникненню наднаціональних і позанаціональних організацій, інституцій, утворень. Як свідчать учені, культурна глобалізація впливає практично на всі сфери діяльності, зумовлює не тільки переосмислення відносин між глобальною економікою і національними державами, а й переоцінку зв'язків між глобальною економікою й локальними цивільними суспільствами, сприяючи таким чином соціокультурній динаміці.

Змістовність міжкультурної взаємодії людей визначається предметом їх спілкування, відповідно способи взаємодії залежать безпосередньо від цілей спілкування, особливостей його організації, рівня підготовки, емоційного настрою, можливостей перцепції. Саме тому процес міжкультурної взаємодії має реалізовуватися в процесі діалогу. У такому діалозі жодна культура не може претендувати на право виняткового голосу або маніпулювання думкою. Відносини мають будуватися на принципах взаєморозуміння, взаємоприйняття та плюралізму. Згідно з визначенням А. П. Садохіна, культурний плюралізм являє собою адаптацію людини до іншої культури без відмови від власної, що передбачає опанування людиною цінностей ще однієї культури без ушкодження цінностей своєї, добровільне набуття предстваниками однієї культури звичок і традицій іншої, що в результаті збагачує власну культуру [6].

Оскільки культура суттєво впливає на поведінку, стиль і форми спілкування між людьми, їх свідомість, духовні потреби, ціннісні орієнтації, необхідно долати існуючі складнощі, налагоджуючи ефективну систему комунікацій між різними суспільними групами та державами. Процеси вивчення, засвоєння, захисту від спотворень, множення і передавання наступним поколінням надбань культури мають відбуватися за допомогою використання різних форм та методів культурної взаємодії, які ґрунтуються на принципах рівного доступу до інформації, прямого спілкування між собою, колективного прийняття рішень.

Численні спостереження та дослідження в галузі міжкультурної комунікації дозволяють дійти висновку, що її зміст і результати залежать і від домінуючих у будь-якій культурі цінностей, норм поведінки, настанов, і саме глобалізація може підвищувати значення етнокультурної самобутності, посилювати прагнення до прояву культурної індивідуальності.

Реалії європейського суспільства мають такі специфічні характеристики культурного поля, як багатогранність внеску інших культур і цивілізацій (мова, економіка, історія, науки, філософія й література, музика, повсякденне життя тощо); локалізація культур (регіони Європи як історичні, культурні, географічні або економічні цілісності); мовний та етнокультурний плюралізм як результат історичного формування європейських держав-націй; поглиблення нинішньої присутності інших культур у країнах Європи; нарешті,

культурне розмаїття представницької європейської діаспори. Ці релігії потребують відповідних рішень, стратегій та програм у галузі міжкультурного співробітництва на пан'європейському й національному рівнях [4].

Міжкультурне співробітництво впливає на сприйняття, мислення, поведінку всіх членів суспільства і визначає їх належність до певного соціуму. У такій інтерпретації культура являє собою цілісність, що відрізняється від інших релігійними, національно-державними межами або етнічними ознаками.

Отже, міжкультурна взаємодія, яка стає невід'ємним атрибутом людської діяльності й процесом пошуку порозуміння та злагоди в сучасному світі, може надати процесу глобалізації культур якісно вищого рівня. Усвідомлюється різноманітність світу, і тому стає надзвичайно важливо вміти визначати культурні особливості складових глобальної культури для того, щоб зрозуміти один одного, домогтися взаємного визнання. Тому нині опанування мистецтва міжкультурної комунікації набуває дедалі більшої актуальності та значущості.

Ідеологія міжкультурного співробітництва в умовах розширення Європейського Союзу викладена в програмі «Нова культурна ініціатива для Європейського Співтовариства», яка визначала основні напрями та пріоритети формування політичної культури народів Європи, створення єдиного й водночас різноманітного європейського культурного простору; розвиток європейської культурної індустрії; забезпечення вільного доступу до надбань європейської цивілізації та вільного обміну культурною спадщиною як складовою міжкультурного співробітництва [9].

Глобалізація проявляється в тому, що нині різні локальні спільноти стають дедалі взаємозалежнішими, усвідомлюється необхідність забезпечення стабільного розвитку всього людства як єдиного багатоманітного цілого, в якому будь-яке локальне соціокультурне утворення відтворюється безпосередньо в контексті глобальних процесів та структур. Саме тому діалог культур є надзвичайно важливим, сутнісно необхідним соціальним механізмом їх буття взагалі, способом забезпечення рівного права на знання та культуру, що сприятиме культурному зростанню, розвиткові кожної людини та країн загалом.

Глобалізація культурних зв'язків виводить їх за межі певного культурного ареалу, долучає до еталонів інших культур. Особливо важливу роль у цьому процесі відіграє значна інтенсивність системи глобальної комунікації та інформації. Міжкультурні комунікаційні процеси дозволяють осягнути культуру інших народів, зрозуміти ментальність інших людей, котрі нині вільно перегинають кордони різних країн. Тому необхідно досягти узгоджувальних дій у сфері політики, економіки та культури, що дозволить зберегти культурну

різноманітність і виявити механізми, спроможні забезпечити ефективну економічну взаємодію у світі, для якого глобалізація є невідворотним явищем.

Отже, можна підсумувати, що особливості міжкультурної взаємодії в процесі глобалізації визначаються передусім сучасним технічним прогресом та глобальними політичними, економічними й культурними змінами, ущільненням мережі комунікацій. Це сприяє тому, що держави та народи, незважаючи на протиріччя та відмінності, успішно знаходять способи і засоби взаємопорозуміння. Основою міжкультурної комунікації є усвідомлення різноманітності культурних проявів світу та потреби людини в обміні культурними надбаннями на базі взаємного розуміння.

Таким чином, комунікація, яка є невід'ємним атрибутом будь-якої людської діяльності й тривалим процесом пошуку порозуміння та згоди, може надати процесу спілкування й обміну культурними надбаннями якісно вищого рівня. Україна перебуває на початковому етапі формування сприятливих умов для міжкультурного діалогу: існує значний пакет законодавчих актів, які мали б забезпечити його успішність, однак їх змістове наповнення не завжди відповідає сучасним стандартам.

Перспективи подальших досліджень полягають у вивченні загальноєвропейської стратегії міжкультурного співробітництва, що є надзвичайно важливою складовою зовнішньої і внутрішньої політики держав, оскільки вона визначає загальні цілі, напрями й пріоритети діяльності в цій сфері для регіонального та національного співробітництва в європейському регіоні.

Список літератури

1. Глобальные и региональные проблемы в работах Иммануила Валлерстайна. Реферативный сборник / сост. А. И. Фурсов. — М. : ИНИОН, 1998. — 244 с.
2. Горовий В. М. Особливості розвитку соціальних інформаційних баз сучасного українського суспільства / В. М. Горовий. — Київ, 2005. — С. 195–197.
3. Згуровский М. В. В водовороте глобализации: вызовы и возможности / М. В. Згуровский // Зеркало недели. — 2001. — 17 нояб. — С. 12.
4. Карлова В. Державна політика у сфері культури : проблеми та напрямки здійснення в сучасних умовах / В. Карлова // Зб. наук. пр. / гол. ред. В. В. Лях. — Київ : Український центр духовної культури, 2004. — Вип. 39. — 256 с.
5. Кувалдин В. Б. Смена глобализационной парадигмы и взаимоотношения Цивилизаций / В. Б. Кувалдин // Вопр. культурологии. — 2008. — № 9. — С. 11–12.
6. Садохин А. П. Основы межкультурной коммуникации / А. П. Садохин. — М., 2005. — С. 176–178.
7. Соколов А. В. Основы социальной коммуникации / А. В. Соколов. — СПб., 2004. — С. 190–196.

8. Формирование единого культурного пространства России в условиях глобализации : науч. конф. в РГБ // Библиотекосведение. — 2006. — № 4. — С. 16–22.
9. Branding European Power. Peter van Ham. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.clingendael.nl/publications>. — Назва з екрана.
Надійшла до редколегії 11.08.2014 р.

УДК [130.2:165.9]:378

О. В. ХОМ'ЯКОВА

ГНОСЕОЛОГІЧНІ ПІДВАЛИНИ ТА ЦИВІЛІЗАЦІЙНА ДЕТЕРМІНОВАНІСТЬ КУЛЬТУРНИХ ПАРАДИГМ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Розглядається специфіка культурологічного підходу до гносеологічної та цивілізаційної детермінації вищої освіти в умовах глобалізаційних процесів розвитку суспільства.

Ключові слова: парадигма, принципи парадигмальної методології, структуризація парадигми, культурне середовище освітнього простору.

Рассматривается специфика культурологического подхода к гносеологической и цивилизационной детерминации высшего образования в условиях глобализационных процессов развития общества.

Ключевые слова: парадигма, принципы парадигмальной методологии, структуризация парадигмы, культурная среда образовательного пространства.

The specificity of cultural approach to gnosological and civilizational determination of higher education in the context of globalization processes of social development is described.

Key words: paradigm, paradigm methodology principles, structure of paradigm, the cultural environment of educational space.

Актуальність соціокультурного та культурологічного підходів у вищій освіті зумовлена різноманітністю аспектів трансформації українського суспільства, на які вона адекватно реагує. Фундаментальним поняттям, що забезпечує ці аспекти, є поняття парадигми.

Термін парадигма (з давньогрецької поняття «paradeigma» похідне від двох слів «para» — «понад», «над», «через», «біля» та «deigma» — «прояв», «маніфестація») дослівно означає те, що зумовлює прояв, перебуваючи «біля» або поза проявом. Поняття «парадигма» у філософію науки ввів Г. Бергман наприкінці ХІХ ст., розглядаючи його як загальні принципи та стандарти дослідження, що виконують нормативну функцію. У сучасній філософії науки термін «парадигма» активно розробляв Т. Кун для характеристики періоду «нормальної науки», в межах якого вона виконує проективно-програмуючу і селективну функції [8].

Т. Кун не навів чіткої, однозначної дефініції парадигми. На його думку, це система теоретичних, методологічних і ціннісних настанов,